

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YÖNETİM MODELİ CUMHURİYET VE DEMOKRASİYE BAKIŞ

H. ALİ ERDOĞAN

ÖZET

Günümüz İslam dünyasında, İslam dininin siyasi model önerip önermediği ve bu bağlamda cumhuriyet ve demokrasi gibi modern yönetim sistemleriyle ilişkisi sıklıkla tartışılan bir konudur. Bu makale, söz konusu tartışmalara ışık tutmak amacıyla, İslam'ın temel siyasi prensiplerini Kur'an-ı Kerim ve erken dönem İslam tarihi perspektifinden incelemektedir. Çalışma, İslam'ın sabit bir devlet şekli yerine, adalet, şûrâ, ehliyet ve emanet gibi evrensel ve zaman aşırı ilkeler vazettiği tezinden hareket etmektedir. Bu ilkeler çerçevesinde, Müslüman bir toplumun, zaman ve şartların gerektirdiği en uygun yönetim modelini benimseyebileceği savunulmaktadır. Makalede, bu evrensel ilkeleri hayata geçirebilme potansiyeli nedeniyle cumhuriyet ve demokrasinin İslami bir yönetimle temelden çatışmadığı, aksine, bu ilkeleri somutlaştırabilecek birer araç olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Siyaset
Düşüncesi, Yönetim Prensipleri, Cumhuriyet,
Demokrasi, Şûrâ, Adalet.

GİRİŞ

Müslüman birey ve toplumların siyasi kimlik arayışları, modern dönemde İslam'ın devlet ve yönetim anlayışına dair yoğun bir tartışma zeminini beraberinde getirmiştir. Özellikle "İslam'ın bir devlet modeli var mıdır?" sorusu, merkezi bir öneme sahiptir. Bu soruya verilen cevaplar, genellikle ya katı bir şekilciliğe ya da tamamen seküler bir siyaset anlayışına savrulma riski taşımaktadır. Bu

makale, her iki uca düşmeden, meselenin Kur'anî perspektif ve tarihsel tecrübe ışığında anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Temel argümanımız, İslam'ın, içeriği (mâna) şekle (sûret) tercih eden; belirli bir yönetim biçimi dayatmak yerine, her türlü yönetim sisteminin uyması gereken temel ahlaki ve siyasi prensipler ortaya koyduğudur.

1. Kavramsal Çerçeve: "Devlet" Kelimesinin Etimolojisi ve Semantiği

"Devlet" kavramının Arapça ve Batı dillerindeki kökeni, iki farklı siyaset anlayışını yansıtmaktadır. Latince "stare" (durmak) fiilinden türeyen "status" ve onun modern uzantıları olan "Etat" veya "State", coğrafi bir sabitliği ve statik bir varlığı ifade eder. Buna göre devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde yerleşik bir organizasyondur.(1)

Buna karşılık, Arapça'da ve Türkçe'de kullanılan "devlet" kelimesi, "d-v-l" kökünden gelir ve "dönmek, dolaşmak, döndürmek, çekip çevirmek" anlamlarını taşır.(2) Bu dinamik kök anlam, iktidarın, servetin ve gücün elden ele dolaşabilirliğini, yönetim işlerinin aktif bir şekilde yürütülmesini ima eder. Buradan hareketle, İslam siyaset düşüncesinde devlet kavramının, sadece bir toprak bütünlüğünden ziyade, bir "yönetme eylemi" ve "siyasi iktidar" ile daha güçlü bir şekilde ilişkilendirildiği söylenebilir.

Kur'an-ı Kerim'de "devlet" kelimesi, modern anlamıyla doğrudan kullanılmamakla birlikte, "dület" formuyla iki ayette geçmektedir:

"Mallar içinizdeki zenginler arasında dolaşıp durmasın" (Haşr, 59/7) ve "Biz bu

(zafer/mağlubiyet) günlerini insanlar arasında döndürür dururuz" (Âl-i İmrân, 3/140).(3) Bu ayetler, servet ve iktidarın (zafer) döngüsel ve geçici doğasına işaret etmekte ve semantik olarak Arapça "devlet" kavramının arka planını oluşturmaktadır.

2. Kur'an-ı Kerim Perspektifinden Yönetim Prensipleri

Kur'an-ı Kerim, modern anlamda anayasal bir metin olmamakla birlikte, bir toplumun siyasi organizasyonu için vazgeçilmez olan evrensel ilkeleri ortaya koyar. Bu ilkeler, belirli bir yönetim şeklini isimlendirmekten ziyade, her türlü siyasi sistemin meşruiyet ölçütlerini belirler.

2.1. Adalet (El-Adl)

Adalet, İslam siyaset düşüncesinin merkezinde yer alır. "Allah, adaleti ve ihsanı emreder..." (Nahl, 16/90) ayeti, tüm toplumsal ve siyasi ilişkilerin temel dayanağı olarak adaleti gösterir. Yöneticiden beklenen, hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese hakkını vermesidir. Devlet yönetiminde adalet o kadar önemlidir ki "Allah kâfir de olsa âdil devlete yardım eder, mümin de olsa zâlim devlete yardım etmez." (İbn Teymiyye, 2001: 21).

2.2. Şûrâ (İstişare)

Şûrâ, yönetime katılımın ve kolektif akla başvurma Kur'anî ifadesidir. "Onların işleri, aralarında danışma iledir..." (Şûrâ, 42/38) ayeti, Müslüman toplumun temel vasfı olarak istişareyi zikreder. Bu prensip, yöneticinin mutlak ve denetimsiz bir güce sahip olmasını reddeder ve yönetilenlerin sürece dahil olmasının yolunu açar.(4)

2.3. Emanetin Ehline Verilmesi (Emanet ve Ehliyet)

"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder..."

(Nisâ, 4/58) ayeti, kamu görevlerinin liyakat ve ehliyet sahiplerine tevdi edilmesini emreder. Bu, yönetimde beceri, bilgi ve ahlaki niteliklerin önemini vurgulayarak, kayırmacılık ve adamcılığın reddidir.

2.4. İyiliği Emretme ve Kötülükten Sakındırma (Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker)

"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız..." (Âl-i İmrân, 3/110) ayeti, Müslüman topluma aktif bir sosyal sorumluluk yükler. Devletin de asli görevlerinden biri, toplumda genel ahlakı ve kamu düzenini koruyacak, iyiliği teşvik edip kötülüğü engelleyecek tedbirler almaktır.(5)

2.5. Sosyal Devlet Anlayışı

Kur'an, devletin toplumdaki güçsüz ve muhtaç kesimlere (yetim, dul, yoksul, yolcu) karşı sorumluluğuna dair bir dizi emir getirir (Bakara, 2:177; 215).

Zekât müessesesi, bu anlayışın kurumsal bir tezahürüdür. Bu çerçevede, Kur'an'ın, vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen bir "sosyal devlet" anlayışının temellerini attığı söylenebilir.

3. Tarihsel Tecrübe: Asr-ı Saadet ve Râşid Halifeler Dönemi

Pratikte, ne Resulullah'ın (s.a.v.) uygulamalarında ne de Râşid Halifeler döneminde tek ve sabit bir yönetim modeli görülmez.

Resulullah, Medine'de kurduğu yapıda hem bir Nebi (nübüvvet) hem de bir devlet başkanı (riyaset) sıfatına sahipti. Onun vefatıyla nübüvvet sona ermiş, ancak yöneticilik fonksiyonu devam etmiştir. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a.), "Halîfetü Resûlillah" (Allah Elçisi'nin halefi) unvanını benimsemiş, fakat "Halîfetullâh" (Allah'ın halefi) unvanını

reddetmiştir.(6) Bu, siyasi otoritenin beşeri ve dünyevi karakterine vurgu yapar.

Dört Halife'nin göreve geliş şekillerindeki çeşitlilik, İslam'ın sabit bir siyasi model önermediğinin en açık kanıtıdır:

· Hz. Ebû Bekir, Benî Sâide gölgeliğinde toplanan bir grubun (seçkinler/ehlu'l-hall ve'l-akd) biatıyla seçilmiştir.

· Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir tarafından aday gösterilmiş ve toplumun geniş kabulüyle (biat) göreve gelmiştir.

· Hz. Osman, Hz. Ömer'in oluşturduğu altı kişilik şûrâ meclisinin kararıyla halife olmuştur.

· Hz. Ali, karmaşık bir siyasi ortamda önce Medinelilerin, daha sonra da Irak'taki Müslümanların biatıyla iktidara gelmiştir.

Bu farklılıklar, İslam'ın siyasi otoritenin nasıl tesis edileceği konusunda esnek bir çerçeve çizdiğini, asıl önemli olanın, otoritenin Kur'anî prensipler doğrultusunda kullanılması olduğunu göstermektedir.

4. Cumhuriyet, Demokrasi ve İslami Yönetim İlkeleri

Yukarıdaki çerçeveden hareketle, cumhuriyet ve demokrasi ile İslami yönetim prensipleri arasındaki ilişkiye geçilebilir.

Cumhuriyet, egemenliğin bir kişi veya zümreye değil, halka ait olduğu, yöneticilerin belli süreler için seçimle işbaşına geldiği bir yönetim modelidir. Bu, "emanetin ehline verilmesi" ve "şûrâ" prensipleriyle uyumludur. Monarşi veya saltanatın aksine, iktidarın babadan oğula geçmesini reddeden cumhuriyet, İslam siyaset tarihindeki hilafetle saltanat arasındaki ayrımın modern bir yansıması gibidir.

Demokrasi, halkın kendisini yönetecek kişileri doğrudan veya temsilciler aracılığıyla seçtiği, çoğunluğun iradesinin yönetime yansıdığı bir siyasi sistemdir. Bu sistem, "şûrâ" ilkesinin kurumsal bir tezahürü olarak

görülebilir. Ancak, demokrasinin sadece "çoğunluk" kuralına indirgenmemesi gerekir. İslami perspektiften bakıldığında, çoğunluğun iradesi mutlak ve sınırsız değildir; adalet, hakkaniyet ve vahyin belirlediği ahlaki sınırlar çerçevesinde işlerlik kazanır.(7)

Bu bağlamda, İslam'ı demokrasi veya cumhuriyet ile mukayese etmek, bir "içerik" ile bir "kap"ı karşılaştırmak gibidir. İslam, içilecek "su"yu (adalet, şûrâ, ehliyet, hakkaniyet) temsil ederken; cumhuriyet, demokrasi veya diğer sistemler, bu suyun içinde sunulduğu "kap"lardır.

Kabın şekli, rengi veya malzemesi (seçim sistemi, yönetim yapısı) zaman ve mekâna göre değişebilir; önemli olan, kabın içindeki suyun temiz, berrak ve hayat verici olmasıdır. Bir yönetim, adı "İslam Cumhuriyeti" de olsa, yukarıdaki temel prensiplere riayet etmiyorsa İslami olandan uzaklaşır; adı seküler bir demokrasi de olsa, bu prensipleri bünyesinde barındırıp uyguluyorsa İslami değerlerle örtüşen bir işlev görebilir.

SONUÇ

İslam dini, Müslümanlara sabit ve değişmez bir devlet modeli dayatmamıştır. Bunun yerine, her türlü siyasi sistemin meşruiyet zeminini oluşturan adalet, şûrâ, ehliyet, emanet ve hakkaniyet gibi evrensel ve temel prensipler vaz'etmiştir. Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler dönemindeki uygulamalar da bu esnek ve prensipler merkezli yaklaşımı teyit etmektedir.

Buradan hareketle, cumhuriyet ve demokrasi gibi, egemenliğin halkta olduğu, yöneticilerin seçimle işbaşına geldiği, çoğulculuğu ve katılımı benimseyen sistemler, İslam'ın temel yönetim prensipleriyle özde çatışmaz. Aksine, bu sistemler, "şûrâ"yı kurumsallaştırmak, "emaneti ehline" vermek ve "adalet"i tesis etmek için işlevsel araçlar (kap) olarak kullanılabilir. Müslümanların asıl odaklanması gereken nokta, kısır şekil tartışmalarıyla enerji tüketmek yerine, bu evrensel ilkeleri hayata geçirebilecek nitelikli, adil, liyakatli ve üretken bireyler ve kurumlar

inşa etmektir. Zira İslami bir medeniyetin yeniden inşası, ilim, bilim, fikir ve sanatla beslenen, aksiyona dönüşmüş bir salih amel ve yüksek ahlak ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Çaha, Ö. H. (2007). Siyaset Bilimi. Ankara: Orion Kitabevi.
2. İbn Manzûr, E. F. C. (1993). Lisânü'l-Arab. Beyrut: Dâru Sâdır.
3. Kur'an-ı Kerim Meâli. (2019). (Haz. Diyanet İşleri Başkanlığı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
4. El-Mâverdî, E. H. A. (2006). el-Ahkâmü's-Sultâniyye. (Çev. A. Şener). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
5. Aktay, Y. & Özşavş, S. (2019). "Kur'an Perspektifinden Sosyal Adalet ve Devletin Rolü". Diyanet İlmi Dergi, 55(2), 15-38.
6. Taberî, M. b. C. (1991). Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
7. Ramadan, T. (2009). Radical Reform: Islamic Ethics and Liberation. Oxford: Oxford University Press.

DİPNOTLAR

- (1). Ö. H. Çaha, Siyaset Bilimi, Orion Kitabevi, Ankara, 2007, s. 45.
- (2). İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Dâru Sâdır, Beyrut, 1993, "d-v-l" md.
- (3). Tüm ayet mealleri için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Meali.

(4). El-Mâverdî, el-Ahkâmü's-Sultâniyye, (trc. A. Şener), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 18.

(5). Y. Aktay & S. Özşavş, "Kur'an Perspektifinden Sosyal Adalet ve Devletin Rolü", Diyanet İlmi Dergi, Cilt 55, Sayı 2, 2019, s. 25.

(6). Taberî, Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, II, 449.

(7). T. Ramadan, Radical Reform: Islamic Ethics and Liberation, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 112

